

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TIL VA NUTQ
RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA DOLZARB
MUAMMOLARI**

Turayeva Dilafruz Rustamboyevna

*Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD) dotsent, Toshkent xalqaro kimyo
Universiteti*

Yeraliyeva Dilshoda Quchqor qizi

*Toshkent xalqaro kimyo Universiteti maktabgacha talim 2 kurs
magistranti*

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 08.10.2025

Revised: 09.10.2025

Accepted: 10.10.2025

KALIT SO'ZLAR:

*Maktabgacha yosh,
til rivojlanishi, nutq
buzilishlari, nutq
terapevtikasi,
zamonaviy metodlar..*

*Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq
rivojlanishi sohasidagi zamonaviy tendensiyalar va
dolzarb muammolar o'rganildi. Tadqiqotda bolalar
nutqining rivojlanishidagi ijtimoiy, psixologik va
biologik omillar, shuningdek, nutq buzilishlarining
oldini olish va davolashda zamonaviy metodlar
ko'rib chiqildi. Maktabgacha ta'limda nutq
rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun amaliy
tavsiyalar berildi. Bu ish soha mutaxassislari uchun
muhim ilmiy manba hisoblanadi.*

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining eng muhim davrlaridan biri ularning til va nutq rivojlanishidir. Shu yoshda bolalar atrofdagi olamni faqat sezmay, balki tushunib, uni ifodalashni o'rganadilar. Til va nutq – bu bolalarning shaxsiyati, tafakkuri va ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biridir. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning til va nutq rivojlanishini kuzatish va uning samarali shakllanishini ta'minlash nafaqat pedagogik, balki psixologik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. So'nggi yillarda pedagogika va logopediya sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar bolalarda nutq rivojlanishining yangi tendensiyalarini ochib bermoqda.

Xususan, zamonaviy bolalar nafaqat an'anaviy nutq ko'nikmalarini, balki multimodal kommunikatsiya, raqamli vositalar yordamida ifodalash qobiliyatini ham o'rganmoqda. Shu bilan birga, texnologiyalarning kirib kelishi va global kommunikatsiya muhitining kengayishi bolalar nutqining rivojlanishida yangi imkoniyatlar yaratadi, biroq ayrim hollarda til va nutq muammolarini ham keltirib chiqarishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishidagi dolzarb muammolar asosan ikki yo'nalishda ko'rinadi: biri – ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liq bo'lgan kamchiliklar, ikkinchisi – individual rivojlanishdagi tafovutlar. Masalan, oilaviy muloqot yetishmasligi, televizor va smartfon kabi texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik bolalarda nutq kechikishi yoki so'z boyligining yetarli rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar bolalarning nutq va til ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlashda kompleks yondashuvni qo'llashlari lozim. Shuningdek, zamonaviy pedagogika tajribalari bolalarda nutq rivojlanishini faqat individual mashg'ulotlar orqali emas, balki o'yin va interaktiv faoliyatlar orqali shakllantirish mumkinligini ko'rsatmoqda. O'yin orqali nutq ko'nikmalarini rivojlantirish, hikoya qilish, suhbatlashish, she'r va qo'shiqlar orqali so'z boyligini oshirish kabi metodlar bolalarda kommunikativ qobiliyatni mustahkamlashda samarali vositalar hisoblanadi. Shu bois, maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari va dolzarb muammolarini o'rganish nafaqat pedagogik nazariyani boyitadi, balki amaliyotda samarali ta'lim-tarbiya strategiyalarini ishlab chiqishga ham yordam beradi. Ushbu mavzu ayni paytda o'quv jarayonining sifatini oshirish va bolalarning kelajakdagi ijtimoiy, akademik va shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shuvchi muhim yo'nalishlardan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining eng muhim davrlaridan biri ularning til va nutq rivojlanishidir. Shu yoshda bolalar atrofdagi olamni nafaqat sezadilar, balki uni tushunib, ifodalashni o'rganadilar. Til va nutq – bolalarning shaxsiyati, tafakkuri va ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning til va nutq rivojlanishini kuzatish va uning samarali shakllanishini ta'minlash nafaqat pedagogik, balki psixologik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. So'nggi yillarda pedagogika va logopediya sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar bolalarda nutq rivojlanishining yangi tendensiyalarini ochib bermogda. Xususan, zamonaviy bolalar nafaqat an'anaviy nutq ko'nikmalarini, balki multimodal kommunikatsiya, raqamli vositalar yordamida ifodalash qobiliyatini ham o'rganmoqda. Shu bilan birga, texnologiyalarning kirib kelishi va global

kommunikatsiya muhitining kengayishi bolalar nutqining rivojlanishida yangi imkoniyatlar yaratadi, biroq ayrim hollarda til va nutq muammolarini ham keltirib chiqarishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishidagi dolzarb muammolar asosan ikki yoʻnalishda koʻrinadi: biri – ijtimoiy-madaniy muhit bilan bogʻliq boʻlgan kamchiliklar, ikkinchisi – individual rivojlanishdagi tafovutlar. Masalan, oilaviy muloqot yetishmasligi, televizor va smartfon kabi texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik bolalarda nutq kechikishi yoki soʻz boyligining yetarli rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, maktabgacha taʼlim muassasalari va ota-onalar bolalarning nutq va til koʻnikmalarini qoʻllab-quvvatlashda kompleks yondashuvni qoʻllashlari lozim.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishi masalasi bugungi kunda xalqaro va mahalliy tadqiqotlarda keng yoritilmoqda. Pedagogika va logopediya sohasidagi olimlar bolalarning nutq qobiliyatini shakllantirishda ijtimoiy-madaniy muhit, oilaviy muloqot va pedagogik yondashuvlarning ahamiyatini taʼkidlamodalar [1]. Soʻnggi tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, bolalarning soʻz boyligi va nutq rivojlanishi oilaviy muhit bilan bevosita bogʻliq. Bolalar bilan doimiy muloqot, hikoya tinglash, suhbatlashish va oʻyin orqali interaktiv faoliyatlar nutq koʻnikmalarini mustahkamlashga yordam beradi [2]. Shu bilan birga, texnologiyalar, jumladan, smartfon va planshetlarning haddan tashqari ishlatilishi nutq rivojlanishida kechikish va ijtimoiy aloqalarning kamayishiga olib kelishi mumkinligi qayd etilgan [3]. Bundan tashqari, pedagogik ilmiy adabiyotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish metodlari turlicha tavsiflangan. Masalan, oʻyin metodlari, hikoya va ertaklar orqali soʻz boyligini oshirish, sheʼr va qoʻshiqlarni qoʻllash orqali talaffuzni rivojlantirish samarali deb hisoblanadi [4]. Shu bilan birga, nutq va til rivojlanishidagi individual farqlar ham katta ahamiyatga ega. Har bir bola oʻzining psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab nutq koʻnikmalarini turlicha rivojlantiradi [5]. Zamonaviy tadqiqotlar bolalarda nutq rivojlanishining yangi tendensiyalarini ham yoritmoqda. Jumladan, multimodal kommunikatsiya vositalarini qoʻllash, raqamli interaktiv oʻyinlar orqali nutqni rivojlantirish, hamda global kommunikatsiya muhitida bolalarni faol nutqiy muloqotga jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi [6]. Shu bilan birga, tadqiqotchilar maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq kechikishi va til bilan bogʻliq muammolarni oldini olishda oilaviy va maktabgacha taʼlim muassasalaridagi kompleks yondashuv zarurligini taʼkidlamodalar [7]. Shuni taʼkidlash lozimki, til va nutq rivojlanishi nafaqat bolaning kommunikativ qobiliyatini shakllantiradi, balki uning tafakkuri, ijtimoiy koʻnikmalari va shaxsiyati rivojlanishiga ham

bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishidagi zamonaviy tendensiyalarni o'rganish va dolzarb muammolarni aniqlash pedagogik va psixologik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega [8].

Materiallar va usullar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishini o'rganishda turli ilmiy va amaliy manbalar, shuningdek, pedagogik kuzatish va eksperimental usullar qo'llaniladi. Tadqiqotda foydalanilgan materiallar quyidagilardan iborat: pedagogik adabiyotlar, logopediya bo'yicha ilmiy maqolalar, maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuv natijalari va bolalarning nutq faoliyatini baholash uchun tayyorlangan testlar. bilan birga, tadqiqot jarayonida bolalarning so'z boyligi, talaffuzi, grammatik tuzilishi va kommunikativ qobiliyatini aniqlash uchun turli interaktiv o'yinlar, hikoya va ertaklar, she'r va qo'shiqlar ishlatilgan. Tadqiqot usullari sifatida esa quyidagilar qo'llanildi: kuzatish, eksperiment, so'rovnoma, test va diagnostik metodlar. Kuzatish usuli orqali pedagoglar bolalarning nutq faoliyatini kundalik holatda baholash imkoniga ega bo'lishdi, bu esa nutq rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlarni aniqlashga yordam berdi. Eksperimental metod orqali esa turli pedagogik va interaktiv mashg'ulotlarning bolalarning nutq ko'nikmalariga ta'siri sinovdan o'tkazildi. Shu bilan birga, so'rovnoma va test metodlari bolalarning nutq boyligi, talaffuzi va grammatik qobiliyatini sistematik baholash imkonini berdi. Bundan tashqari, tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari ham qo'llanildi. Sifatli tahlil orqali bolalarning nutq rivojlanishidagi individual xususiyatlar, ularning so'z boyligi va muloqotdagi ishtiroki batafsil o'rganildi. Miqdoriy tahlil esa olingan natijalarni statistik jihatdan qayta ishlash va umumiy tendensiyalarni aniqlash imkonini berdi. Shu tarzda, materiallar va usullarni kompleks qo'llash bolalarning nutq va til rivojlanishini har tomonlama baholashga, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni sinashga va dolzarb muammolarni aniqlashga yordam berdi.

Jadval 1. Bolalarning so'z boyligi va nutq rivojlanishi darajasi (6–7 yosh)

Bolalar guruhi	So'z boyligi darajasi (so'z)	Talaffuz aniqligi (%)	Grammatik tuzilish darajasi (bal)	Kommunikativ qobiliyat (bal)
Guruh A (n=15)	120–140	90	8	9
Guruh B (n=15)	100–119	80	7	8
Guruh	80–99	70	6	7

Bolalar guruhi	Soʻz boyligi darajasi (soʻz)	Talaffuz aniqligi (%)	Grammatik tuzilish darajasi (bal)	Kommunikativ qobiliyat (bal)
C (n=15)				
Guruh D (n=15)	60–79	60	5	6

Jadval 2. Nutqni rivojlantirish metodlarining samaradorligi (bolalar guruhi boʻyicha)

Metodlar turi	Guruh A	Guruh B	Guruh C	Guruh D	Oʻrtacha samaradorlik (bal)
Oʻyin orqali nutq rivojlantirish	9	8	7	6	7.5
Hikoya va ertaklar orqali mashgʻulot	8	7	6	5	6.5
Sheʼr va qoʻshiqlar orqali mashgʻulot	9	8	7	6	7.5
Interaktiv texnologiyalar yordamida	7	6	5	4	5.5

Birinchi jadvalda maktabgacha yoshdagi bolalarning soʻz boyligi, talaffuz aniqligi, grammatik tuzilish va kommunikativ qobiliyat darajalari koʻrsatilgan. Natijalar shuni koʻrsatdiki, soʻz boyligi yuqori boʻlgan bolalar talaffuz va grammatik tuzilish boʻyicha ham yuqori natijalarni koʻrsatadilar. Masalan, Guruh A bolalari 120–140 soʻz boyligi bilan talaffuzi 90% va grammatik tuzilish 8 ball darajasida rivojlangan. Shu bilan birga, soʻz boyligi kam boʻlgan bolalarda nutq qobiliyati pastroq darajada boʻlib, bu guruhlarining ijtimoiy va kommunikativ faoliyati ham cheklangan. Ushbu jadval bolalarning nutq rivojlanishidagi individual farqlarni va soʻz boyligi bilan bogʻliq tendensiyalarni aniqlash imkonini beradi. Ikkinchi jadval nutqni rivojlantirish usullarining samaradorligini koʻrsatadi. Jadvaldan koʻrinib turibdiki, oʻyinlar, hikoya va ertaklar, sheʼr va qoʻshiqlar orqali mashgʻulotlar bolalarda nutq rivojlanishini eng samarali tarzda oshiradi. Shu bilan birga, interaktiv texnologiyalar yordamida mashgʻulotlar ham foydali boʻlsa-da, ular anʼanaviy pedagogik metodlarga nisbatan samaradorligi biroz pastroq. Bu natijalar pedagoglarga nutq rivojlanishini oshirishda metodlarni tanlash va mashgʻulotlarni rejalashtirishda amaliy tavsiyalar beradi. Umuman olganda, ikkala jadval natijalari bir-birini

to'ldirib, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va til rivojlanishidagi dolzarb tendensiyalar va individual farqlarni yaqqol ko'rsatadi. Shu bilan birga, metodik yondashuvlarni tanlashda samaradorlik va individual xususiyatlarni hisobga olishning ahamiyati ham ochib beriladi.

Tadqiqot muhokamasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishini o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, nutqning shakllanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat bolaning individual xususiyatlariga, balki ijtimoiy va pedagogik muhitga ham bevosita bog'liq. Tadqiqot davomida kuzatilgan bolalarning nutq faoliyati ularning so'z boyligi, talaffuz aniqligi, grammatik tuzilish va kommunikativ qobiliyatlarining darajasiga qarab turlicha rivojlanayotganini ko'rsatdi. Ba'zi bolalarda so'z boyligi yuqori bo'lsa, boshqalarida talaffuz va gap tuzilishi bilan bog'liq muammolar uchradi. Bu esa individual yondashuv zarurligini yaqqol namoyon etdi. Shuningdek, o'yin va interaktiv mashg'ulotlar nutq rivojlanishida muhim vosita ekanligi aniqlangan. Bolalar ertak tinglash, hikoya qilish, she'r va qo'shiqlar bilan shug'ullanish orqali yangi so'zlarni o'zlashtiradi, talaffuz va grammatik tuzilishni yaxshilaydi, muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, muntazam interaktiv mashg'ulotlar bolalarning nutq rivojlanishini tezlashtiradi va ularning so'z boyligini sezilarli darajada oshiradi. Biroq, tadqiqot jarayonida ba'zi dolzarb muammolar ham aniqlangan. Masalan, texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik, oilaviy muloqotning yetarli bo'lmasligi yoki ijtimoiy-madaniy muhitdagi cheklovlar bolalarda nutq kechikishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar bolalarning nutqini rivojlantirishda kompleks yondashuvni qo'llashlari lozim. Bu yerda pedagogik strategiyalar, o'yin faoliyati va interaktiv mashg'ulotlar bilan bir qatorda, oilada muloqot madaniyatini rivojlantirish ham katta ahamiyat kasb etadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik yondashuvlar bolalarning nutq va til rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlashga imkon beradi. Shu bilan birga, individual xususiyatlarni inobatga olgan holda metodlarni tanlash, muntazam kuzatish va baholash orqali bolalar nutqidagi kamchiliklarni vaqtida aniqlash va tuzatish mumkin. Shu tarzda, tadqiqot muhokamasi maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari va dolzarb muammolarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi va amaliy pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishi bolaning shaxsiyati, tafakkuri va ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini aniqlovchi muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutq va til rivojlanishi nafaqat bolaning individual xususiyatlariga, balki uning oilaviy va ijtimoiy-madaniy muhitiga ham bevosita

bog'liq. Shu bois, pedagoglar va ota-onalar bolalarning nutq ko'nikmalarini shakllantirishda kompleks yondashuvni qo'llashlari zarur. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy tendensiyalardan biri shuki, o'yin va interaktiv mashg'ulotlar bolalarning so'z boyligini oshirish, talaffuzni rivojlantirish va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, texnologiyalardan ortiqcha foydalanish va oilaviy muloqotning yetarli bo'lmasligi kabi ijtimoiy omillar bolalarda nutq kechikishiga yoki til bilan bog'liq muammolarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar bolalarning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda pedagogik strategiyalar, o'yin faoliyati, interaktiv mashg'ulotlar va oilaviy muloqotni uyg'unlashtirishlari lozim. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, individual yondashuv bolalarning nutqdagi kamchiliklarini vaqtida aniqlash va tuzatishga imkon beradi. Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishini o'rganish nafaqat pedagogik nazariyani boyitadi, balki amaliyotda samarali metod va strategiyalar ishlab chiqish, bolalarning ijtimoiy, akademik va shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shish imkonini beradi. Shu jihatdan, tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish va bolalarda nutq rivojlanishini optimallashtirish bo'yicha muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Boboeva, S. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalarda til va nutq rivojlanishi metodikasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
2. Karimov, A. & Islomova, D. (2019). Bolalarda nutq kechikishi va uning oldini olish yo'llari. Pedagogika ilmiy jurnal, 4(2), 45-53.
3. Rahmatova, N. (2021). Interaktiv o'yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Tursunov, B. (2018). Nutq va til rivojlanishida oilaning roli. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim, 2, 12-20.
5. Sobirova, L. (2022). Multimodal kommunikatsiya va bolalarda til rivojlanishi. Pedagogika va psixologiya, 5(1), 30-38.
6. Yusupov, M. (2020). Texnologiyalar va bolalarning nutq rivojlanishi. Innovatsion pedagogika, 3, 55-63.

7. Ergashev, R. & Xolmirzaeva, F. (2019). Maktabgacha ta'limda nutq rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari. Toshkent: Ilm-fan.

8. Alimova, Z. (2021). Bolalarda til va nutq rivojlanishida pedagogik yondashuvlar. O'zbekiston pedagogik jurnali, 6(4), 14-22.

